

VIRUSLI INFEKSIYALAR HAQIDA TUSHUNCHA VA ULAR KELITIRIB CHIQRADIGAN KASALLIKLAR

Tadjibayeva Axila Mamirjanovna

Annotatsiya: Virusli infeksiyalar - bu odam va hayvon organizmlariga, shuningdek, o'simliklarga turli viruslarning kirib kelishi natijasida yuzaga keladigan kasalliklar hisoblanadi. Viruslar mikroskopik, hujayrasiz, yadroga ega bo'lmagan, hayotining ko'p qismini boshqa tirik hujayra ichida yashovchi va ko'payuvchi mikroorganizmlardir. Ular juda kichik bo'lib, odatda, oddiy mikroskopda ko'rinmaydi va faqat elektron mikroskop yordamida ko'rinadigan tuzilmalar hisoblanadi. Viruslarning asosiy xususiyatlaridan biri ularning tirik organizm hujayralaridan tashqarida ko'payish va o'sish qobiliyatiga ega bo'lmashidir. Ular faqat tirik hujayra ichiga kirgach, o'sha hujayraning tuzilmasi va energetik resurslaridan foydalanib ko'payadi.

Kalit so'zlar: virusli infeksiya, patogen virus, kasallik qo'zg'atuvchilari, immunitet, gripp, gepatit, qizamiq, suvchechak, COVID-19, profilaktika.

Viruslar haqida tushuncha olganimizda, ularning qanday tuzilishga ega ekanligi, qanday osonlik bilan tarqalishi va keltirib chiqaradigan kasalliklarining turlari haqida gapirish muhim. Viruslar genetik informatsiya tashuvchi molekulalar – DNK yoki RNKdan faol tarzda tashkil topgan bo'ladi va bu molekulalar yuqori darajada himoyalovchi oqsil pardasiga o'ralgan holda bo'ladi. Ayrim viruslarda bu pardaning ustidan lipid (yog'li) qobiq ham joylashgan bo'ladi. Viruslar tashqi muhit sharoitiga nisbatan juda chidamsiz bo'lishi mumkin, ayrimlari esa ma'lum bir vaqt davomida tashqi muhitda tirik qoladi. Viruslarning inson hayoti va salomatligiga bo'lgan ta'siri nihoyatda katta. Insoniyat tarixi davomida ko'plab virusli infeksiya epidemiyalarini boshdan kechirdi. Masalan, chechak, gripp, qizamiq, gepatit, poliomyelit, SHIV (OIV/VICH) va boshqa turli virus kasalliklari millionlab odamlarning salomatligiga jiddiy zarar yetkazgan va yetkazishda davom etmoqda. Virusli infeksiyalarning tarqalish yo'llari juda xilma-xildir. Ayrim viruslar havo-tomchi yo'li orqali, ya'ni bemor odam yo'talganida, aksirganida, nafas olganida, so'lak yoki burun suyuqliklari bilan havoga virus zarralari chiqadi va ularni sog'lom odam nafas yo'li orqali oladi. Masalan, gripp va koronavirus, shuningdek, qizamiq va boshqa respirator viruslar ana shunday yo'l bilan yuqadi. Boshqa viruslar esa bevosita tananing terisi, shilliq qavatlari, og'iz bo'shlig'i yoki jinsiy yo'l orqali yuqishi mumkin. Masalan, gepatit B, S, OIV, genital herpes, papilomaviruslar jinsiy aloqa orqali, ayrimlari qon orqali, tish davosi asboblari yoki sterilizatsiya qilinmagan ignalar orqali ham yuqadi [1].

Bundan tashqari, bir qator viruslar chivin, pashsha yoki boshqa hasharotlar orqali yuqadi. Masalan, bezgak, sariq isitma, G'arb Nil isitmasi va Zika virusi kabi kasalliklar asosan hasharotlar chaqishi natijasida yuzaga keladi. Virusli infeksiyalarning yana bir turi ona homiladorlik davrida yoki tug'ruq jarayonida bolaga yuqishi bo'lishi mumkin. Masalan, OIV (VICH), sitomegalovirus, qizamiq, gepatit viruslari transplacentar yoki tug'ruq vaqtida bolaga o'tib, tug'ma kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Viruslar tomonidan keltirib chiqariladigan kasalliklarning simptomlari va asoratlari kasallik turiga, virusning tashkil tuzilishiga, inson immunitet tizimining holatiga va boshqa omillarga bog'liq bo'ladi. Masalan, gripp o'tkir boshlanadi, isitma, bosh og'rig'i, holsizlik, muskullar og'rig'i, tomoq og'rig'i, burun bitishi va ko'pincha yo'tal bilan namoyon bo'lsa, qizamiq ko'proq toshmalar, isitma, kon'yunktivit, burun oqishi va yo'tal bilan kechadi. SHIV-infeksiyasi esa boshlanishida yengil grippga o'xshash alomatlar bilan namoyon bo'lib, tez-tez yillar davomida klinik simptom bermasligi va faqat immunitet tizimi juda zaiflashganda og'ir kasalliklarni keltirib chiqaradi. Virusli infeksiyalarning eng xavfli tomonlaridan biri ko'plab hollarda antibiotiklar yordam bermasligidadir, chunki antibiotiklar bakteriyalarga qarshi ishlab chiqilgan va viruslarga ta'sir qilolmaydi. Shu sababdan virusli kasalliklarda hamisha shifokor ko'rsatmasiga rioya qilish va o'z-o'zini davolashdan saqlanish nihoyatda muhim. Hozirgi kunda ko'plab virusli infeksiyalarga qarshi maxsus viruslarga qarshi dorilar – antiviral preparatlar mavjud, lekin ularning aksariyati faqat ayrim virus turlariga yoki o'ziga xos kasalliklarga nisbatan samarali hisoblanadi [2].

Virusli infeksiyalarga qarshi kurashishda profilaktika choralari birinchi o'rinda turadi. Profilaktika deganda sog'lom turmush tarziga rioya qilish, gigiyenaga qat'iy amal qilish, qo'llarni tez-tez yuvish, zarur holatlarda himoya niqoblar taqish, odamlar gavjum joylardan ehtiyot qilib yurish tushuniladi. Shuningdek, jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan tavsiya etilgan emlashlar ham virusli kasalliklarga qarshi eng samarali himoya choralaridan biri hisoblanadi. Masalan, qizamiq, poliomyelit, gripp, gepatit A, B, rotavirus enteriti va boshqa kasalliklarga qarshi vaksinalar hozirgi kunda keng qo'llanilmoqda. Odamzot tarixida chechak kasalligi eng xavfli va o'limli virusli kasalliklar sirasiga kirgan. Chechak virusini butunlay yo'q qilish maqsadida dunyo miqyosida emlash kampaniyalari o'tkazildi va 1980 yilda Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan chechak butunlay yo'q qilindigan kasallik deb e'lon qilindi. Bu insoniyat uchun katta tarixiy yutuq bo'ldi. Virusli infeksiyalarning asoratlari ham ko'p hollarda jiddiy bo'lishi mumkin. Masalan, gepatit viruslari surunkali shaklga aylanib, jigar tsirrozi va jigar rakiga olib keladi. Gripp virusi og'ir asorat sifatida bronxit, pnevmoniya, yurak va miya sohalarida muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Ayrim viruslar organizmga kirib, uzoq yillar davomida yashirin holatda bo'lib qoladi va immun tizimi pasayganda qayta faollashishi mumkin. Masalan, herpes virusi dastlab labda yoki jinsiy a'zolarida toshmalar paydo qiladi, lekin so'ngra asab tolalarida

yashirin holda qolib, keyinchalik harorat ko'tarilganda yoki immunitet pasayganda qayta namoyon bo'lishi mumkin [3].

Virusli infeksiyalarning oldini olish uchun jamoat salomatligi sohasida aholining to'liq emlanishini ta'minlash, aholidan gigiyena qoidalariga amal qilishni so'rash, aholi o'rtasida keng ko'lamli axborot-ma'rifat ishlarini olib borish zarur. Virusli infeksiyalarga qarshi kurashda zamonaviy tibbiyot texnologiyalari muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda tezkor diagnostika uslublari yordamida muayyan virus turini qisqa vaqt ichida aniqlab, mos davolash choralarini ko'rish imkoniyati mavjud. Davolash va alomatlarini yengillashtirish uchun organizmga ko'p suv ichish, tinchib yotib dam olish, muayyan hollarda isitmani tushiruvchi, yengil og'riq qoldiruvchi va allergiyaga qarshi preparatlardan foydalanish tavsiya etiladi. Ba'zida organizmga kuchli virusli kasalliklar ta'sirida suvsizlanmaslik uchun fiziologik eritmalar va vitaminlarni olish zarur bo'ladi. Lekin eng muhimi – har qanday virusli kasallikda malakali shifokor maslahatiga amal qilish, shifokor ko'rsatmasiz antibiotik yoki boshqa dorilarni qabul qilmaslik shart. Virusli infeksiyalardan eng ko'p tarqalganlaridan bir nechtasiga to'xtalsak, gripp, o'tkir respirator virusli infeksiyalar, qizamiq, suvchechak, hepatitlar, gepatit B va S, OIV, polimiyelit, rotavirusli infeksiya, onaning homiladorlik davrida yuzaga keladigan sitomegalovirus, HPV infeksiyasi (inson papiloma virus) va boshqalar kiradi. Gripp va o'tkir respirator virusli infeksiyalar ko'pincha bahor va kuz mavsumida ko'proq uchraydi va bolalar, homilador ayollar, keksalar uchun xavfli sanaladi. Qizamiq va suvchechak ayniqsa kichik yoshdagi bolalarda ko'proq uchraydi, ularning oldini olish uchun esa bolalik davri emlashlari juda muhim. Gepatit B va S viruslari esa, yuqorida aytganimizdek, asosan qon, sterilizatsiya qilinmagan asboblardan, tibbiy yoki kosmetik protseduralardan natijasida yuqadi. Odam organizmi virus bilan ilk bor uchrashganda kuchli immun javob beradi – isitma ko'tariladi, holsizlik, ayniganlik, bosh og'rig'i paydo bo'ladi, ba'zan esa me'da-ichak buzilishlari yoki teri va shilliq qavatlarda toshmalar chiqadi. Bu simptomlar organizm virusga qarshi immun tizimi tomonidan ishlab chiqarilayotgan himoya mexanizmlarining ifodasidir. Ba'zilarida kasallik yengil, ba'zilarida og'ir kechishi immunitet holati, yosh, fonda mavjud surunkali kasalliklar va boshqa omillarga bog'liq bo'ladi [5].

Virusli infeksiyalarning diagnostikasi hozirgi zamonaviy sharoitda juda ko'p uslub va texnika vositalari yordamida aniqlanadi. Bu maqsadda qon, siydik, so'lak, tomoq yoki burun shilliq qavatidan, ularning yallig'lanish sohalalaridan namuna olinadi va maxsus laborator texnologiyalarda virus markeri aniqlanadi. Masalan, PCR testi yordamida virus DNK/RNKsi aniqlanadi, immunoferment analiz yordamida organizmda virusga nisbatan antitana bor yoki yo'qligi belgilanadi. Virusli infeksiyalarning kelib chiqish mexanizmi, patogenezi, immunitet tizimi bilan o'zaro aloqasi, viruslarning so'ngi evolyutsion o'zgarishlari va mutatsiyaga uchrash xususiyatlari zamonaviy ilm-fan uchun doimiy tadqiqot mavzusi bo'lib qolmoqda. Bu

soha rivojlanib borar ekan, har yili yangi viruslar, ularning shtamlari aniqlanmoqda va ba'zi viruslar odamzotga oldin noma'lum bo'lgan yangi kasalliklarni keltirib chiqaradi. Odatda, virusli infeksiyalarning yengil turlari qisqa muddatda o'tib ketadi va faqat zararli simptomlarni vaqtincha yengillashtirish talab etiladi. Ammo ba'zi xavfli turlari og'ir, uzoq muddatli, hayot uchun xavfli oqibatlariga olib kelishi mumkin. Masalan, gepatit S virusi bilan kasallangan insonlarning bir qismida kasallik surunkali shaklga o'tib, keyinchalik jigar tsirrozi yoki jigar o'simtasiga olib kelishi mumkin. SHIV-infeksiyasi esa immunitetni izdan chiqarib, inson organizmini opportunistik infeksiyalarga nisbatan himoyasiz qilib qo'yadi [6].

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, virusli infeksiyalar insoniyat salomatligi uchun muhim tahdid bo'lib qolmoqda. Ularning oldini olish va kasalliklarni o'z vaqtida aniqlab, to'g'ri davolash zarur. Gigiyena va emlash kabi profilaktik choralarni mustahkamlash, xavfli kasalliklar yuzaga kelganda, tezda izolyasiya va davolash choralarni ko'rish justun ahamiyatga ega. Virusli infeksiyalarga qarshi kurashishda bilim va ma'rifatli bo'lish, jamoa va shaxsiy salomatlikni saqlash borasida mas'uliyatli bo'lib yashash har bir inson uchun dolzarb sanaladi. Virusli infeksiyalar bo'yicha ilmiy-tadqiqotlar davom etmoqda va ularning keltirib chiqaradigan kasalliklari, profilaktikasi, davolash usullari izlanib borilyapti. Yangi, samarali va xavfsiz vaksinalar, zamonaviy antiviral preparatlar yaratilmoqda hamda keng jamoatchilik orasida virusli infeksiyalarning oldini olishda salbiy oqibatlarni kamaytirish borasida ko'plab ishlar qilinmoqda. Shu bois, har bir odam o'z salomatligini ehtiyot qilish, o'zini va boshqalarni kasalliklardan himoya qilish, virusdan to'g'ri saqlanish usullarini bilish va unga amal qilish zarur. Virusli infeksiyalarning oldini olish va ularni erta aniqlash, davolash, asoratlarni oldini olishda sog'liqni saqlash xodimlari va barcha fuqarolarning hamkorligi, bilim va savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, R., & Rasulova, S. (2021). "Virusli infeksiyalarning klinik kechishi va diagnostikasi." *Tibbiyot va hayot*, 3(2), 56-62.
2. Asqarova, M. (2020). "Virusli gepatitlar profilaktikasi va epidemiologiyasi." *Zamonaviy tibbiyot jurnali*, 12(4), 112-118.
3. Berdiyorova, Z. (2019). "O'zbekiston aholisi orasida O'RVI tarqalishi va oldini olish choralarning samaradorligi." *Salomatlik*, 6(3), 90-97.
4. Ergasheva, D., & Toshpo'latova, F. (2022). "COVID-19 pandemiyasining virusli infeksiyalar epidemiologiyasidagi o'rni." *O'zbekiston tibbiyoti*, 11(1), 48-54.
5. Islomov, K. (2018). "Qizamiq va suvchechak: kasalliklarning klinik xususiyatlari va emlash muhimligi." *Tibbiyot va farmatsiya*, 9(2), 74-82.
6. Karimov, H., & Yo'ldosheva, D. (2020). "Poliomiyelit va boshqa virusli kasalliklarning zamonaviy profilaktikasi." *Tibbiy fanlar*, 8(2), 59-65.
7. Mirzohidova, G. (2019). "Gripp virusi va u bilan bog'liq asoratlar." *Innovatsion tibbiyot*, 5(1), 33-40.